

بررسی دل‌بستگی به مکان در میان کودکان (نمونه موردی: محله بازارچه قصردشت شیراز)

مصطفی آزادی^۱، ملیحه تقی‌پور^۲ (نویسنده مسئول)، صدیقه نسیمی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۲/۲۰

چکیده

محله‌های شهری افراد را در خود در بر می‌گیرند و زندگی افراد در فضای محله‌ها تعریف و تنظیم می‌گردد. همچنین به عنوان بخشی از فضاهای عمومی در شهرها، نقش مهمی در رفع نیازهای کودکان ایفا می‌کنند. بنابراین به منظور پویایی بیشتر این فضاها و برای برآورده ساختن نیازهای مردم، باید به رفتارهای شکل دهنده این فضاها توجه کرد. از آنجایی که کارایی اغلب محله‌های شهری در نتیجه عدم انطباق نیازهای کاربران با کیفیت محیطی متناسب با قلمروهای رفتاری، در سطح پایینی می‌باشد، لزوم توجه به برنامه اصولی و مبتنی بر رفتار استفاده‌کنندگان در اینگونه فضاها، ضروری می‌باشد. محله قصردشت شیراز و کودکان ۷-۱۲ سال به عنوان نمونه مطالعاتی این پژوهش انتخاب شده است. هدف از این پژوهش مطالعه، بررسی و تحلیل عوامل تأثیرگذار بر ایجاد دل‌بستگی به محله در میان کودکان است. پژوهش حاضر، یک تحقیق میدانی با رویکرد توصیفی - تحلیلی است و به دنبال پاسخ به این سوال اساسی است که، عوامل مؤثر و نقش آنها در ایجاد دل‌بستگی در بافت محله به چه میزان تأثیرگذار است؟ شاخص‌ها با استفاده از طراحی پرسش‌نامه و نقشه‌های رفتاری بر اساس حجم نمونه و تبدیل یافته‌های کیفی به مؤلفه‌های کمی از طریق نرم‌افزار spss پرداخته شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد، که کودکان حاضر در این پژوهش از قابلیت‌های محله خود لذت می‌برند و تحت تأثیر شاخص‌های مختلفی می‌باشند، که از میان دل‌بستگی عاطفی، موجب تعامل حسی انسان و مکان و نقش آن در هویت فردی می‌شود. همچنین دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت با جنسیت و نوع سکونت آنها ارتباطی ندارد و دل‌بستگی عاطفی، تصویر ذهنی، حس مکان و هویت به مکان از عوامل تأثیرگذار بر ایجاد دل‌بستگی محسوب می‌شوند و فضاهای فاقد امنیت و تاریک مهم‌ترین عامل‌ها برای عدم دل‌بستگی به مکان در میان کودکان خواهند شد.

واژه‌های کلیدی:

محله، دل‌بستگی به مکان، قصردشت شیراز، تعلق به مکان، کودک

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری مؤسسه آموزش عالی حافظ، شیراز، ایران، mostafaazadi@mail.com
۲. استادیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز، ایران، malihe_taghipour@yahoo.com
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری مؤسسه آموزش عالی حافظ، شیراز، ایران، sedighenasibi1988@gmail.com

۱- مقدمه

دلبستگی به مکان اغلب در زمینه‌های ظاهر می‌شود که ریشه‌یابی را لحاظ می‌کند و در اینجا روابط بلند مدت بر پیوند عاطفی و صمیمی با مکان متمرکز می‌شود و بر این تأکید دارد، که مکان به تنهایی برای ایجاد دلبستگی به مکان، کافی نیست و از مشارکت میان مردم و بین مردم و مکان شکل می‌گیرد. همچنین بر این تأکید دارد که فعالیت موقتی در این فرآیند زمانی اتفاق می‌افتد که به وضعیت مسکونی مربوط می‌شود. آن‌هایی که پیوند محدودی با مکان دارند، حس ضعیف‌تری نسبت به مکان دارند و نسبت به کسانی که از پیوندهای تاریخی عمیق‌تری با مکان برخوردارند، از پیوند ضعیفی بهره می‌برند (Holton, 2015, 22). بچه‌ها قابلیت‌های مشارکت در مکان‌های متفاوت را نشان می‌دهند. بنابراین بچه‌ها فعالیت‌های طبیعی و رسمی در چارچوب ساختاری مانند برنامه‌های مدرسه و بعد از مدرسه و تیم‌های ورزشی دارند. به علاوه آن‌ها برای مشارکت در مکان‌های دیگر از طریق فعالیت‌های رسمی خود را به مخاطره می‌اندازند. وقتی بچه‌ها می‌خواهند در فعالیتی مشارکت داشته باشند می‌دانند به کجا باید بروند همچنین می‌دانند چگونه باید به آنجا روند (Lim & Barton, 2010, 333-334). در گذشته و قبل از دگرگونی‌های وسیع اجتماعی اقتصادی و فرهنگی، شهرها متشکل از محله‌هایی بودند که در میان کارکردهای متفاوتشان فراهم کننده امنیت اجتماعی برای اهالی بودند محله‌ها فراتر از مکان جغرافیایی، هسته‌های کاملی بودند که افراد در آن‌ها با همه وجودشان درگیر بودند. محله به مثابه هسته کامل، عمده‌ی روابط اجتماعی شکل دهنده به وجود افراد را در بر می‌گرفت، محله‌ها افراد را در خود در بر می‌گرفتند و زندگی افراد در فضای محله‌ها تعریف و تنظیم می‌گردید (Taylor, 1996). تغییرات ایجاد شده در بافت شهری، نوسازی و ساخت‌وسازهای وسیع در محله‌ها، افول روابط اجتماعی و کاهش پیوندهای قوی، نقل و مکان‌های اجباری (در مقابل اختیاری) در بین محله‌های شهری، کاهش سرمایه اجتماعی از نوع ساختاری و شناختی از جمله تغییراتی‌اند که دلبستگی را در محله تحت تأثیر قرار می‌دهند. تحقیق اصلی به بررسی دلبستگی به مکان بچه‌های محله قصردشت شیراز در ماهیت اکولوژیکی می‌پردازد و از مفهوم حس مکان، تصویر ذهنی، هویت مکان و دلبستگی عاطفی به عنوان استفاده می‌کند. با توجه به ماهیت پیچیده و دینامیک حس مکان تلاش برای دسته‌بندی حس مکان می‌تواند

مشکل ساز شود (Lim & Barton, 2010: 328). از این رو دلبستگی به مکان را در جایی بررسی می‌کنیم که داستان آنها از طریق بیان و نمایش‌های بصری آنها شکل می‌گیرد. این تحقیق با پدیدار شناسی و اخلاق مداری به بررسی رابطه بچه‌های محله با محیط پیرامون خود می‌پردازد. برای محدود کردن تحقیق از سن و قشر اجتماعی به عنوان دو عامل مهم تعاملات محیطی در دوران کودکی استفاده شده است. انتخاب سنین مخاطبین بر مبنای زمان آموزش رسمی یعنی از سن ۷ سالگی (شروع تخیل و کنجکاوی) تا ۱۲ سالگی (دوران پر جنب و جوش نوجوانی) صورت گرفته است. در مباحث روانشناسی رشد، از این سن به عنوان "دوران کودکی میانی" نام برده می‌شود. این دوران به عنوان سن کودکان دبستانی نیز شناخته می‌شود. در این سنین، کودکان در حال یادگیری و آموزش و کسب اطلاعات از محیط پیرامون خود هستند و آشکارا حس‌ها و علائق خود را به مکان و فعالیت‌های مرتبط با آن ابراز می‌کنند. اگر چه جمعیت ایران نسبتاً از لحاظ فرهنگ، مذهب و ارزش‌ها همگون هستند ولی نگرش‌ها نسبت به کودکان در بین گروه‌های متفاوت درآمدی، حتی در یک شهر واحد نیز به طرز چشم‌گیری متفاوت است. این تحقیق به کودکان خانواده‌های قشر متوسط در شهر شیراز و محله قصردشت محدود شده است. علت این انتخاب این است که کودکان متعلق به اقشار پردرآمد، در مقایسه با کودکان متعلق به اقشار کم درآمدتر، وابستگی کمتری به محیط نزدیک خانه دارند. استفاده اقشار پر درآمد از امکانات تفریحی و اوقات فراغت خارج از مجموعه‌های مسکونی بیشتر است. محیط زندگی اقشار کم درآمد جامعه نیز به دلیل وضعیت فرهنگی و شرایط مکان‌های سکونتی آنها، معیارهای مورد نیاز این تحقیق را برآورده نمی‌کند (قره بگلو، ۱۳۹۲: ۷۰-۷۱). بنابراین نگارندگان در تحقیق حاضر با توجه به اهمیت نکات ذکر شده، با بررسی و تحلیل عوامل تأثیرگذار بر ایجاد دلبستگی کودکان به محله و نقاط قوت و جنبه‌های بحرانی آن در کیفیت محیطی محله مورد مطالعه رسیده و بتوان با شناخت، مبنای برای وضعیت نامطلوب محله‌های شهری ایجاد کرد. همچنین به دنبال پاسخگویی علمی و تحقیقی به این سؤال‌ها است: ۱. جنسیت، وضعیت سکونت، سن و دوره تحصیلی در ایجاد دلبستگی به مکان در میان کودکان محله تأثیرگذار است؟ ۲. مؤلفه‌های دلبستگی در ارتقای سطح دلبستگی به مکان در میان کودکان محله تأثیرگذار است؟ ۳. بین دلبستگی به مکان در میان کودکان محله بازار چه قصردشت و مؤلفه‌های آن تأثیری وجود ندارد؟

به چاپ رسیده است. نگارندگان این مقاله بیان داشته‌اند که به علت وجود بازار و مراکز مذهبی ارتباطات قوی و غنی انسانی وجود دارد همینطور وجود مکان‌های قدیمی، تاریخی و هویت بخش مانند مدرسه و مسجد جامع و نیز حمام حاجی و خانه‌های قدیمی محله نقش مهمی در حس مکان داشته‌اند. در سال ۲۰۱۳ میلادی پژوهشی تحت عنوان (حس مکان - صداها و حیات مدرسه) توسط هیل ویلانن، اوا آلربی^۵ منتشر شده است. نگارندگان این مقاله بیان داشته‌اند که حیات مدرسه به روش‌های متفاوت توسط افراد متفاوت تجربه، تفسیر و به کار گرفته شد و از این رو بر این تأکید داریم که انسان علاوه بر اثرگذاری بر مکان از آن تأثیر می‌گیرد. در نتیجه، تعامل دوجانبه بین انسان و مکان شکل می‌گیرد. در سال ۲۰۱۵ میلادی پژوهشی تحت عنوان (روابط سازگاری با مکان: بررسی تکامل دل‌بستگی به مکان و حس مکان در میان دانشجویان آموزش عالی انگلستان در طول دوره انتقال) توسط مارک هولتون^۶ در شماره ۵۹ مجله انجمن جغرافیا^۷ به چاپ رسیده است. نگارنده این مقاله بیان داشته است که افراد به بررسی راه‌هایی می‌پرداختند که در آن فضاهای متفاوت در نقاط متفاوت با هم تلاقی یافته و مسیرهایی ایجاد می‌شدند که چند لایه‌ای بودند و در عین حال به هم ریخته بودند، حس مکان در این محیط‌های زمان ترم تحصیلی شکل می‌گرفت.

۴- روش تحقیق

پژوهش حاضر یک تحقیق میدانی با رویکرد توصیفی - تحلیلی است، که در قالب یک نمونه موردی انجام می‌شود. ابتدا از روش اسنادی برای تدوین چارچوب نظری استفاده شده است. بخش مطالعات کتابخانه‌ای با بررسی تحقیقات انجام شده در زمینه مکان و مؤلفه‌های آن و همچنین دل‌بستگی به مکان با مقایسه مزایا و معایب، راهبردهای کمی و کیفی^۸ و مبانی نظری تحقیق بر مبنای دیدگاه و آرای صاحب‌نظران شکل گرفت. در ضمن جدولی برای دسته‌بندی کردن نظریه‌ها ارائه نموده و سطوح گوناگون دل‌بستگی به مکان انتخاب شد و همچنین با استفاده از روش تحقیق توصیفی و با بهره‌گیری از رویکرد (کمی و کیفی) و با تأکید بیشتر بر راهبرد کمی (بررسی میدانی) در محله بازارچه قصردشت مورد سنجش قرار گرفت. انتخاب رویکرد کمی و کیفی، فرصت‌هایی را برای درک عمیق‌تر رفتار کودکان در محله زندگی روزمره فراهم می‌کند. برای تدوین چارچوب نظری ابتدا از روش اسنادی و به صورت مراجعه به کتاب‌ها، نشریه‌ها و سایت‌ها استفاده و سپس اطلاعات موردنظر برای

۲- فرضیه‌های تحقیق

۱. به نظر می‌رسد که تفاوت معناداری بین جنسیت، وضعیت سکونت، سن و میزان تحصیلی شرکت کنندگان در رابطه با دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت وجود دارد.
۲. به نظر می‌رسد که شاخص‌های هویت مکان، دل‌بستگی عاطفی، حس مکان و تصویر ذهنی در میزان افزایش دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت مؤثر است.
۳. به نظر می‌رسد که بین دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت و متغیرهای حس مکان، هویت مکان، دل‌بستگی عاطفی و تصورات ذهنی کودکان رابطه معناداری وجود ندارد.

۳- پیشینه پژوهش

در سال ۲۰۱۰ میلادی پژوهشی تحت عنوان (خودی بودن مکان در میان بچه‌های شهرنشین) توسط میون لیم و آنجلیا کالابرسه باراتان^۱ در شماره ۳۰ مجله روانشناسی محیط^۲ به چاپ رسیده است. نگارندگان این مقاله بیان داشته‌اند که بچه‌های مدارس شهرنشین خودی بودن را در تعامل با محیط و درک محیط و شایستگی محیطی و روابط متنوع با سایرین و با مکان آموخته‌اند. همچنین کودکان به عنوان افراد خودی به مطالعه مکان خود می‌پردازند و کاربری‌های لایه لایه و معانی مکان خود را درک می‌کنند. آنها با شایستگی در مکان حضور یافته و چگونگی مشارکت و حضور در مکان را درک کرده‌اند. در سال ۲۰۱۳ میلادی پژوهشی تحت عنوان (ویژگی‌های محیط فیزیکی ارتقاء دهنده جابجایی فعال و مستقل کودکان به مکان‌های معنادار) توسط آنا برابرگ، سامولی سالمینه، مارکی‌تا کیتا^۳ در شماره ۳۸ مجله جغرافیای کاربردی^۴ به چاپ رسیده است. این تحقیق اولین تحقیقی بود که به بررسی محیط‌های چندگانه و جابه‌جایی کودکان در این مکان‌ها می‌پرداخت. نگارندگان این مقاله بیان داشته‌اند که کودکان از قابلیت جابه‌جایی مستقل و فعال لذت می‌برند. اما تحیل GIS، کمی توجه به مکان معنادار کودکان و جابه‌جایی آنها به این مکان را نشان داد. و همینطور ساختار مسکونی متراکم شهری قابلیت تحرک مستقل را فراهم می‌ساخت. اما حمل و نقل فعال را ارتقاء نمی‌دهد. در سال ۱۳۸۹ پژوهشی تحت عنوان (بررسی و سنجش حس مکان در محلات ارگانیک و برنامه‌ریزی شده، مورد پژوهی محلات ساغریسازان و بلوار گیلان در شهر رشت) توسط علی شامی و پروین پرتوی در دو فصلنامه دانشگاه هنر

و اجتماعی و بیولوژیکی را در نظر بگیرد (Villanen & Alerby, 2013, 29). اما حس مکان^۱ بیانگر ابعاد عاطفی، منطقی، نمادین و روحانی رابطه بین انسان و محیط همینطور در برگیرنده نظامی پیچیده از ارتباطات درونی بین این ابعاد است و شاید به همین علت است که توافقی بر مفهوم و معنای حس مکان و نیز شیوه ارزیابی آن در ادبیات این دانش به چشم نمی‌خورد (Jorgensen, 2006). که رابرت‌های^۱ عوامل موثر بر حس مکان را شامل موارد ذیل دانسته: وضعیت اجتماعی، بافت جغرافیای مکان، ارتباطات فرهنگی و نژادی، رضایت از زندگی ناشیوی، مراحل و سیکل زندگی (Hay, 1998, 7-25). پس مکان پدیده هدف نیست بلکه محیطی است که توسط کودکان تفسیر می‌شود. از این رو رشد کودک در توصیف حس مکان می‌بایست به عنوان فرآیند پویایی مورد توجه قرار گیرد که شامل تجربه و تعامل و ایجاد حس مکان می‌باشد. به علاوه تجربه مکان با چارچوب‌های فرهنگی و اجتماعی و فیزیکی تسهیل می‌شود در اینجا همه افراد و رویدادها معانی خاصی دارند که به طور اجتماعی به خوبی شکل گرفته‌اند (Lim & Barton, 2010, 329). حس مکان هرگز محصول نهایی ندارد، رشد حس مکان همیشه در حال پیشرفت است (Lim & Barton, 2010, 329). با وجود تعابیر مختلف، تفاوت‌های اندکی در تعریف مکان، حس مکان و نقشه ذهنی وجود دارد که همه تعاریف از یک مفهوم کلی نشأت گرفته‌اند (جدول شماره ۱). به تعبیری بسیار ساده، اصطلاح نقشه ذهنی به معنی ایجاد یک نقشه در ذهن است. نقشه‌های ذهنی مجموعه‌ای از نشانه‌های تند نوشته و در دسترس هستند که آنها را به خدمت گرفته، بازشناسی کرده و نسبت به آنها توافق می‌کنیم؛ هر چند «تصاویر ذهنی» نقش اساسی در رفتار فضایی ندارند اما نقش آنها در ایجاد «نقشه‌های ذهنی» به مثابه ابزاری برای ایجاد و حفظ دانش (آگاهی) فردی بسیار مهم است. به عبارت دیگر نقشه ذهنی به عنوان نمودی از آگاهی، تصویری از یک مکان و یا محیط است که به عنوان نماینده سازمان یافته از واقعیت در مغز یک فرد بسط یافته و به عنوان نتیجه‌ای از اطلاعات دریافت شده، محفوظ و قابل احضار و تفسیر است. نقشه‌های ذهنی را می‌توان به صورت نمایش‌های کارتو گرافیک مجسم کرد (بهزادفر و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۷-۱۱۸).

ادبیات موضوع، مؤلفه‌ها و مفاهیم و همینطور رویکردهای مرتبط با سؤال پژوهش گردآوری شده است. سؤال‌ها در راستای شاخص‌های پژوهش تدوین و در قالب سؤالات ملموس و بدون ابهام، از کودکان محله پرسیده و مورد تحلیل قرار گیرد. مجموعه پرسش‌نامه با استفاده از طیف لی‌کرت ۵ گزینه‌ای و همچنین پرسش‌های ۳ گزینه‌ای و با مصاحبه‌های عمیق به همراه ۲۹ سؤال از پیش طراحی شده (میانگین زمان مفید مصاحبه‌ها ۲۰ دقیقه بوده است)، همینطور با عکس‌برداری از محله و انجام مصاحبه و تحلیل درباره عکس‌ها صورت گرفته است. پرسش‌ها توسط نرم‌افزار spss22 تحلیل گردیدند. در انتخاب نمونه‌ها تلاش شد به تمامی کودکان استفاده‌کننده از محیط توجه شود. تعداد نمونه‌ها ۱۹۸ نفر کودک، که شامل ۹۷ نفر دختر و ۱۰۱ نفر پسر بودند و با توجه به جدول کوکران انجام گرفت. عدم پاسخ‌گویی مناسب بعضی از کودکان به پرسش‌نامه و تهیه مستندات لازم به علت کم حوصلگی و همچنین همکاری نکردن والدین کودکان، موجب محدودیت‌های در پژوهش پیش‌رو گردید.

۵- مبانی و رویکردهای نظری

۵-۱- محله

از اصطلاح "محله" چند نوع تعبیر امکان‌پذیر است؛ و حدود محله از دیدگاه‌های مختلف قابل تعریف دانسته شده است. این دیدگاه‌ها متنوع و به طور کلی متفاوتند. اما بدون در نظر گرفتن حساسیت‌های تعاریف کالبدی حدود محله، می‌توان به حدود ذهنی و ادراکی که منطبق با ادراک و تصور عمومی شهروندان شکل می‌گیرد استناد نمود، تصور و درک عمومی از حدود یک محله شهری، می‌تواند شامل کلیت یا بخشی از یک بافت شهری، یا محدوده ذهنی شکل یافته در اطراف یک مکان مذهبی و تاریخی و یا هر جزئی از بافت شهری باشد که شهروندان به دلایلی احساس نوعی پیوستگی و تداوم در ماهیت اجزای آن دارند (مظلومی، ۱۳۸۹: ۱۳۹).

۵-۲- مکان، حس مکان و تصورات ذهنی

مکان پدیده ایست که انسان در طول زندگی خود به آن معنا بخشیده و به آن وابسته می‌شود. وابستگی به مکان از کیفیت فضا و نحوه طراحی متاثر است و افراد طی دوره زمانی خاص آن را می‌آفرینند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۵۴). همچنین لینچ ۱۹۸۴ بر این تأکید دارد که درک کامل مکان برای مثال حیاط مدرسه می‌بایست کل فیزیکی

جدول ۱: دیدگاه صاحب‌نظران در مورد مکان، حس مکان و تصورات ذهنی. منبع: نگارندگان.

از دیدگاه پدیدار شناسی چون شولتس، بخش کامل و جدایی ناپذیر از وجود است. در این دیدگاه، مکان چیزی بیش از یک محل انتزاعی است. در واقع مکان پدیده‌ای کلی و کیفی است که نمی‌توان آن را به هیچ یک از خصوصیات، آن بدون از دست دادن طبیعت واقعی‌اش کاهش داد. همچنین پدیده مکان مفهومی کلی و کیفی بوده و ساختار مکان متأثر از مرز/ قلمرو، تمرکز/ محصوریت، عرصه درونی/ عرصه بیرونی، شناسایی و خوانایی است.	کریستیان نوربرگ- شولتس	مکان
«رویداد» و «مکان» اکثراً به یک معنا هستند، مکان جایی است که بودن در آن اتفاق می‌افتد (رویدادی که مرتباً در حال تغییر بوده و جا برای پرسش کردن دارد).	مارتین هایدگر	
معتقد است که بهترین راه برای توصیف رابطه بین مکان و تجربه، بررسی پیچیدگی ساختار مکان است. پدیده مکان، بیشتر یک فرآیند موقت است یعنی همان طور که انسان‌ها موقت و در حال تغییرند، مکان‌های سکونت نیز این گونه‌اند.	مالپاس	
حس مکان را پدیده‌ای کلی با ارزش‌های ساختاری، فضایی و جوی (هوا سپهر) می‌داند که انسان از طریق ادراک جهت یابی و شناسایی به آن نایل می‌گردد و در طول زمان، یک حقیقت زنده باقی مانده است. حس مکان زمانی بیشتر آشکار می‌شود که به دلایلی ریتم‌های معمول زندگی به هم بخورد، مثلاً هنگامی که مکان به دلیل وقوع جنگ یا سوانح طبیعی تغییر یابد. همچنین مفهوم حس مکان، ماهیت مکان را مشخص می‌کند و در مکان‌هایی یافت می‌شود که دارای کاراکتری مشخص و متمایز هستند.	کریستیان نوربرگ- شولتس	حس مکان
حس مکان، یک توانایی ادراکی است که می‌تواند قوای بینایی، شنوایی، لامسه، جنبش و تحرک، بساواپی، تخیل، مقصود و غایت و پیش بینی را با هم در می‌آمیزد.	رلف	
حس مکان به معنای شخصیت مکان است که معنایی نزدیک به روح مکان دارد. در پدیدارشناسی، تجربه، اصلی‌ترین رکن در ادراک است. این تجربه به معنای تطهیر ذهنی و دست‌یابی به ذات چیزها است.	از دیدگاه پدیدارشناسی	
تصورات ذهنی را مؤثرترین عامل هویت مکان می‌شناسد و معتقد است: "تا زمانی که معنای مکان‌ها تنها در ساختار فیزیکی و فعالیت‌هایی که در آن رخ می‌دهد جستجو شود، چیزی یافت نمی‌شود؛ بلکه باید معنا را در تصویرهای ذهنی و تجربه‌های انسان‌ها از مکان جستجو کرد".	رلف	تصورات ذهنی
تصویر ذهنی نماینده‌ای از آگاهی ذهنی در ادراک مکان است.	لینچ	

۵-۳- دل‌بستگی به مکان

باشد و دل‌بستگی به مکان بر اساس تعامل شناختی، عاطفی و عملکردی بین افراد، گروه‌ها و مکان کالبدی - اجتماعی در طول زمان شکل می‌گیرد (چرخیان، ۱۳۸۸). جدول شماره دو بیانگر الگوهای برای رسیدن به دل‌بستگی است، که به پیوند فرد با مکان منجر می‌شود و انسان خود را جزئی از مکان می‌داند و بر اساس تجربه‌های خود از نشانه‌ها، معانی، عملکردها و شخصیت، نقشی برای مکان در ذهن خود متصور می‌سازد و مکان برای او مهم و قابل احترام می‌شود (فلاح، ۱۳۸۵). همچنین دل‌بستگی، اشتیاق به زندگی با دیگران و رفتار هدفمند را پایدار نگاه می‌دارد و باید ذکر نمود، انسان، مکان، زمان و تعامل انسان و مکان به لحاظ شناختی، عاطفی و عملکردی قابل طرح است (Marris, 2006). سپس ارتباط نمادی با مکان است که با دادن معانی عاطفی و حس مشترک فرهنگی، توسط افراد به مکان خاص شکل می‌گیرد و برخاسته از فعالیت‌ها و تعاملات بین انسان - مکان و انسان - انسان در یک مکان خاص است (Low, Altman, 1992).

دل‌بستگی به مکان یا دل‌بستگی مکانی مفهومی چند بعدی، پیچیده و بین رشته‌ای است که جنبه‌های مختلفی از پیوند مردم با مکان را در هم می‌آمیزد. پیچیدگی نظری دل‌بستگی به مکان، از یک سو، با مفهوم دل‌بستگی ارتباط پیدا میکند که دارای ابعاد بوم شناختی، عاطفی و رفتاری است (Brown, Perkins, 1992, 283). از سوی دیگر، ناشی از این واقعیت است که احساسات انسانی درباره مکان‌ها، از جاها یا محل‌هایی ناشی می‌شود که علاوه بر داشتن فضای صوری و ظاهر جسمی و رویت‌پذیر (همانند خیابان، کوچه، ساختمان، و شبکه حمل و نقل) دارای ابعاد بوم شناختی، اجتماعی و نمادی است (Scannell, Gifford, 2010; Morgan, 2010. Low, Altman, 1992). بنابراین رابطه عاطفی فرد با مکان است که ریشه در خصوصیات و تجارب گذشته فرد دارد که مکان باید بتواند پاسخگو نیازها و انتظارات انسان باشد و همین‌طور مکان باید ظرفیت‌های پاسخگویی به این نیازها و انتظارات داشته

جدول ۲: شاخص‌گذاری ایجاد دل‌بستگی به مکان. منبع: نگارندگان

برآوردن نیازها و اهداف فردی اشاره دارد و از طرف دیگر با الگوهای ذهنی ساخته شده خود هماهنگ باشد.	عملکردی		
تعامل حسی انسان و مکان و نقش آن در هویت فردی در رابطه بوده. بعد عاطفی ضمن ایجاد حس دل‌بستگی و معنا بخشیدن به زندگی فرد سبب بروز رفتارهای پاسخگو در قبال مکان می‌گردد توانایی پاسخگویی به مکان نیازهای فرد	عاطفی	بعد اول	ابعاد مختلف دل‌بستگی به مکان
تاثیرات حسی در رابطه با مکان	وابستگی به مکان	بعد دوم	
میزان تجارب قبلی فرد از مکان	هویت مکان		
تصورات ذهنی			
جمعیت‌شناسی (سن، جنسیت، سواد)			
نوع رابطه فرد با مکان			
نحوه‌گزینش مکان	فردی	عوامل	
مدت اقامت		فرهنگی،	
سبک زندگی		اجتماعی و	
حضور فرد در مکان به همراه سایرین عاملی قوی در تصمیم فرد برای ماندن در آن مکان است حس مثبت از ارتباطات اجتماعی	اجتماعی	فردی	ایجاد دل‌بستگی به مکان
اشتغال به شبکه‌های اجتماعی	فرهنگی		
تعاملات فرهنگی مبتنی بر مشارکت مردم در مکان			
وجود تسهیلات و خدمات		عوامل مؤثر در	
نوع سازماندهی	عوامل کالبدی	شکل‌گیری	
نحوه دسترسی		دل‌بستگی به مکان	
ترکیب هندسی و تزئینات			
موقعیت قرارگیری مکان در زمینه شهری			
نحوه ارتباط با پیرامون	عوامل زمینه‌ای		
زمینه و بستر			
طول مدت آشنای افراد با یک مکان			
میزان استفاده از آن	عوامل زمان		
طول مدت سکونت			
نوع فعالیت‌های مکان	عوامل فعالیتی		
عوامل تأثیرگذار فعالیت‌ها و تعاملات بین انسان- مکان و انسان- انسان	مکان ظرفیت برآورده ساختن نیازها و انتظارات فرد از مکان را داشته باشد	و تعاملی	

۴-۵- تعامل کودکان با محیط

عنصری بهره جست (قره بگلو و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۱). برای توسعه درک عمیق از تجارب کودکان از مکان نیاز به درک مکان هم‌زمان با تجربه و تعامل و درک و شکل‌گیری آن توسط کودک داریم. در گذر زمان تعاملات کودک با محیط و همبستگی تجارب محیطی می‌تواند حس شایستگی و مهارت به همراه داشته باشد. با رشد کودک تجربه و فرصت‌های مشاهده مکان جدید برای حمایت از رشد شایستگی به کمک می‌آیند (Lim & Barton, 2010, 329).

اولویت‌های محیطی کودکان به دو گروه «دوست داشتنی‌های کودکان در فضای کالبدی» و «چیزهای که دوست ندارند یا باعث ترس آنها می‌شود»، تقسیم شده‌اند. هر چند که اغلب مطالعات بر جنبه‌های مثبت محیط‌های طراحی شده یا طبیعی تمرکز داشته‌اند، ولی برای درک تصویر کاملی از مکان مناسب برای کودکان، آگاهی از مکان‌هایی که کودکان دوست ندارند یا حتی از آنها می‌ترسند نیز حائز اهمیت است. درباره تعامل و دوستی کودکان، می‌توان از یک دسته‌بندی شش

جدول ۳: شاخصه‌های رفتار تعاملی کودکان با محیط پیرامون. منبع: نگارندگان.

عاطفه و توجه	به واسطه آن هر فرد مسئولیت خود را در قبال توجه به دوست خود از نشان دادن مراقبت از وی آشکار می‌سازد.
متقابل	
علاقه و	معمولاً کودکان از طریق بازی با یکدیگر دوست می‌شوند. ادامه ارتباط به بسط تعامل دوستی به موقعیت‌ها و
فعالیت‌های	علاقه بجز بازی نیز می‌شود. انجام فعالیت‌های مشترک هر چند که مهمترین مؤلفه الگوی دوستی نیست، ولی
مشترک	یکی از مهمترین بخش‌های این الگو محسوب می‌شود.
رفتار تعاملی	
کودکان با	منجر به درک عمیق‌تر بر پایه تجارب شخصی شده و در نهایت به یکدلی و اعتماد بین کودکان ختم می‌شود.
محیط	هدف دوستی متقابل حفظ علاقه و منافع متقابل است.
وفاداری	
درک متقابل	بیشتر از ۳۰ درصد کودکان سنین دبستان، درک متقابل و وفاداری را به عنوان مشخصه‌های تعامل و دوستی
	بین خود عنوان کرده‌اند.
برابری	امکان برقراری تعادل و برابری در تعامل و دوستی از طریق آزادی برای برقراری ارتباط و ابراز عقاید بدون ترس
	از دیگران میسر می‌شود.

تنظیم شد و در اختیار استادان دانشگاه قرار گرفت تا نظرات خود را درباره قابلیت سنجش آنها و رعایت نکات دستوری و نگارشی اعلام کنند. در این مرحله، با توجه به نظرات مطرح شده، نسبت به اصلاح، تعدیل و حذف برخی گویه‌ها اقدام شد. پس از تعیین اعتبار صوری، سنجش روایی شاخص‌ها در دو مرحله آزمون مقدماتی (مصاحبه با ۲۰ نفر از دختر و پسرهای ساکن در محله قصردشت) و آزمون نهایی (مصاحبه با ۱۷۸ نفر از دختران و پسران ساکن در محله قصردشت) انجام گرفت. در طراحی سوال‌های پرسشنامه سعی شده بر اساس ادبیات پژوهش سوال‌ها در چهار بخش به دست آمده در چهارچوب مفهومی قرار بگیرند و بدین منظور از مجموع ۲۹ سؤال مطرح شده در پرسش‌نامه، تعداد دوازده سؤال در زمینه عوامل دل‌بستگی عاطفی و سیزده سؤال در زمینه عوامل حس مکان و پنج سؤال در زمینه عوامل هویت مکان و همچنین یازده سؤال در زمینه تصویر ذهنی که مشترک با سؤال متغیرهای قبلی بوده، طراحی شده است. در نهایت با استفاده از نرم‌افزار SPSS داده‌های کیفی تبدیل به آمار کمی شده است که در زیر به آنها اشاره می‌شود. در آزمون نهایی، ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای دل‌بستگی عاطفی، حس مکان، هویت مکان و تصویر ذهنی معادل ۰/۸۱، به دست آمد. همچنین ضریب آلفای کرونباخ برای ۲۹ گویه تنظیم شده معادل ۰/۷۷ است. با حذف پرسش‌های با ضریب پایین، آلفای کرونباخ برای ۲۶ گویه معادل ۰/۸۰۵ به دست آمد.

در ارتباط با تعامل کودک با محیط پیرامون، موضوع‌هایی چون مکان بازی آزاد، از دو جنبه: طبیعت و ارزش آن در رشد شناختی و فیزیکی کودکان و تعادل بین نظم و بی‌نظمی قابل بررسی است. همچنین با تفکر در خاطرات کودکی بی‌اختیار فضای کوچه‌ها و خیابان‌ها به عنوان فضای مطلوب بازی در اذهان همه متجسم می‌شود. واژه «وونرف»^{۱۱} یا «خیابان برای زندگی» بر این پیش فرض استوار است که کوچه و خیابان به همه ساکنان تعلق دارد و به عنوان یک نهاد اجتماعی موجب ارتقای تعاملات و کارکردهای اجتماعی سازنده برای همه ساکنان به طور ویژه کودکان می‌گردد. این تعاملات به حس تعلق محیط، نگهداری و حفاظت از محیط و بروز الگوی ثابت باز برای کودکان و تشویق فعالیت‌های اکتشافی کودکان منجر می‌شود (قره بگلو و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۲). در اسکال معتقد است که کودکان باید در فرآیندهای محیط پیرامون دخالت داده شوند، زیرا کودکان از نزدیک با محیط پیرامون خود در تماس هستند و معمولاً در مورد چگونگی تاثیر تصمیمات مرتبط با محیط پیرامونشان آگاه‌ترند. همین‌طور مشارکت کودکان در توسعه اجتماع می‌تواند برای کودکان با آموختن مهارت‌های جدید همراه باشد (Driskell, 2002, 27).

۶- اعتبار تحقیق

به منظور تعیین اعتبار و پایایی ابزار سنجش، ابتدا گویه‌های مربوط به متغیرها طرح و در قالب پرسش‌نامه

جدول ۴: روایی و پایایی پرسشنامه دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت شیراز. منبع: نگارندگان.

۴ مؤلفه اصلی	آلفای کرونباخ بر اساس معیارهای استاندارد شده	آلفای کرونباخ
۰/۹۰۲		۰/۸۱۵
مؤلفه‌ها	انحراف استاندارد	تعداد سؤال‌های هر مؤلفه
میانگین	اصلاح شده	

۱۱	۱۲	۷/۴۳	۴۵/۹۳	دل‌بستگی عاطفی
۷	۸	۳/۵۲	۲۵/۲۳	حس مکان
۴	۵	۳/۴۴	۱۸/۲۶	هویت مکان
۴	۴	۳/۷۹	۱۴/۶۴	تصویر ذهنی
۲۶	۲۹	۰/۸۰۵		آلفای کرنباخ گویه‌ها

شهبازی (باستان شناس شهیر ایران) نام باستانی این منطقه هزار باغ بوده که با توجه به عمارت‌های زیبایی که در بعضی از باغ‌های این محل مانند باغ نوبی وجود داشته است مانند نگین و قصری مقابل دشت شیراز خودنمایی می‌کرده و می‌درخشیده است. همچنین در این محله حرم امام‌زاده‌ای به نام شاهزاده محمد قرار دارد که به روایتی فرزند امام موسی کاظم است.

۸- تحلیل یافته‌ها

در این قسمت از پژوهش با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی مناسب، داده‌های جمع‌آوری شده از کودکان محله قصردشت شیراز مورد تحلیل قرار می‌گیرند. برای این منظور با استفاده از دسته‌بندی افرادی که به پرسشنامه پاسخ داده‌اند، بر اساس اطلاعات جمعیت شناختی از قبیل جنسیت، سن و میزان تحصیلات و نوع رابطه فرد با مکان، مالک یا مستأجر و همینطور نحوه گزینش مکان و سبک زندگی از عواملی بود که مطرح و سپس به تحلیل سؤال‌ها و فرضیه‌های پژوهش، پرداخته شده است. از میان شرکت‌کنندگان، ۵۱ درصد آنان پسر و ۴۹ درصد دختر می‌باشند. همچنین بیشتر تعداد شرکت‌کنندگان با سن ۱۲ سال در دوره ششم تحصیل ۲۶/۸ درصد و کمترین آنها با ۸/۶ درصد فراوانی ۸ ساله و در کلاس دوم دبستان مشغول تحصیل بوده‌اند. از طرفی ۱۹/۲ درصد در کلاس سوم، ۲۳/۲ درصد در کلاس چهارم و ۲۲/۲ درصد نیز در کلاس پنجم می‌باشند. همچنین می‌توان نتیجه گرفت که بیشتر شرکت‌کنندگان با درصد فراوانی ۶۵/۷ صاحب خانه یا ملک بوده و ۳۴/۳ مستاجر می‌باشند. همینطور میانگین مدت اقامت ساکنین در محله بازارچه قصردشت ۸/۴۹ سال و انحراف استاندارد آن نیز ۹/۰۷ سال می‌باشد و کمترین مدت اقامت یک سال و بیشترین آن ۶۰ سال می‌باشد.

از ۲۶ گویه پرسش‌نامه، ۲۵ گویه به صورت پنج گزینه‌ای (طیف لیکرت) مطرح شده که ۱۷ گویه آن با جواب‌های خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم همراه بوده و ۸ سؤال با توجه به شناسایی عناصر محله و ادبیات موضوع در همان طیف کیرت با مطرح کردن موارد مورد نظر پژوهش

شکل ۱. محدوده مورد مطالعه. منبع: نگارندگان

۷-مورد پژوهی

یکی از قدیمی‌ترین محله‌های شیراز است که در شمال غربی این شهر قرار دارد و در قدیم به مسجد بردی هم شهرت داشته است، که دلیل آن وجود یک مسجد سنگی مربوط به قرن ششم هجری در این محله است که کتیبه‌های سنگی آن هنوز در مسجد رئیس احمدی قصردشت موجود است. اهالی قدیم شیراز این محله را «شربت خانه شیراز» می‌نامیده‌اند که علت اطلاق این صفت باغ‌های میوه فراوان این محله است که در وسعتی بیش از ده‌ها هکتار در گستره شهر شیراز قرار دارد. آب و هوای خوب و باغ‌های مصفا باعث گردیده که شهرت این محله شیراز نه تنها در دیگر شهرهای ایران بلکه در کشورهای حوزه خلیج فارس نیز طنین انداز شود و سرمایه‌گذاران بسیاری از این کشورها در منطقه قصردشت اقدام به خرید باغ و ویلا نموده‌اند. این محله تا سی سال قبل در بیرون از شهر قرار داشت و یکی از ییلاق‌های خوش آب و هوا برای سرمایه‌داران شیراز بوده است. ولی با افزایش جمعیت و مهاجرت روزافزون این محله در قلب شهر شیراز جای گرفته و زندگی شهرنشینی و ماشینی روز به روز بیشتر به ناپودی طبیعت این محله دامن می‌زند. علت نام این محله هنوز مشخص نیست زیرا در این محله نه قصری وجود دارد و نه دشتی که بتوان این نام را به آن تعمیم داد. ولی بر اساس قول بزرگان و فرهیختگان این محل مانند محمود شعبانی (۱۳۸۲) کتاب مجموعه اشعار هزار باغ و پروفیسور علیرضا

قرار می‌گیرند. سؤال آخر پرسش‌نامه نیز بر اساس تصاویر گرفته شده از محله بازارچه قصردشت و کدگذاری آن‌ها سنجیده شد (جدول ۶). با توجه به تحلیل انجام گرفته در میان فضاهای محله قصردشت، پارک محله، بازارچه قصردشت با ۲۹/۸ درصد نخستین مکانی هست که شرکت‌کنندگان آن را بیشتر از سایر نقاط محله خود دوست دارند و احساس و خاطره بهتری نسبت به آن بیان می‌کنند. همین‌طور امام‌زاده در جایگاه دوم با ۲۶/۳ قرار گرفته که می‌توان از دلیل‌های انتخاب آن امن بودن محیط‌های همجواری برای بازی، قدمت و سابقه خود امام‌زاده در محله و همچنین برنامه مدارس برای کودکان محله در این مکان مطرح کرد. فرهنگسرا با ۱۸/۲ درصد در اولویت سوم قرار گرفته و باید بیان کرد کودکان محله با افتخار از تشکیل کلاس در محله خودشان صحبت می‌کنند و از کاستی در فضای بیرونی فرهنگسرا نیز گله‌مندند. فروشگاه میان محله و ابتدای محله نیز با ۸/۱ و ۶/۶ درصد در رتبه‌های بعدی هستند و همچنین کوچه باغی‌های محله که هنوز اثری از آن‌ها باقی مانده با ۳ درصد اولویت ششم را به خود اختصاص داده است، کوچه، فضای باز جلوی مسجد و خیابان هم در رده‌های بعد قرار گرفته‌اند.

مطرح گردید (جدول ۵). گویه یک بیشترین پاسخ مربوط به گزینه با بزرگترها با ۶۷/۷ درصد و بعد از آن با دوستان و تنهایی موارد انتخابی بوده‌اند همچنین در گویه دوم بیشترین پاسخ شرکت‌کنندگان قدم زدن با ۴۰/۹ درصد، که دوچرخه و سایر وسایل در رده‌های بعدی قرار گرفته است. در مورد گویه سوم پارک محله بازارچه قصردشت بیشترین پاسخ دهنده را با ۴۹ درصد و گزینه‌های فرهنگسرا، کوچه، فضای باز جلوی مسجد و خیابان در رتبه‌های بعد قرار می‌گیرند. خانه به پارک و خانه به محل بازی با ۴۶ درصد بیشترین جواب را برای گویه ۴ و خانه به فرهنگسرا، خانه به کلاس‌های آزاد و خانه به مسجد گزینه‌های بعدی می‌باشند. گویه ۵ بیشترین پاسخ را خانواده با ۴۵ درصد و بعد از آن بچه‌های کوچه، هم‌کلاسی، بچه‌های محله و بچه‌های آپارتمان و همچنین در گویه ۶ کوچه با ۵۵ درصد، بیشتر از سایر گزینه‌های پارک، محل‌های بازی، فرهنگسرا یا فضای باز جلوی مسجد مورد استقبال قرار گرفت. در مورد گویه ۷ امنیت با ۶۶ درصد مهم‌ترین گزینه و بعد از آن افراد معتاد، تردد ماشین، نداشتن فضای بازی مناسب و نامناسب بودن پارک نیز مطرح گردیدند. همچنین در گویه ۸ فضاهای تاریک با ۷۱/۷ درصد بیشترین پاسخ را داشته و خیابان، کوچه، پارک، و فضای باز جلوی مسجد در رده‌های بعدی

جدول ۵: میانگین و توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس گویه‌های تفسیری. منبع: نگارندگان.

ردیف	گویه‌ها	بیشترین پاسخ	فراوانی درصد	میانگین	انحراف معیار
۱	با چه کسی به مکان‌های مختلف در محله خود می‌روید؟	با بزرگترها	۱۳۴	۶۷/۷	۰/۵۷
۲	چگونه به مکان‌های مختلف در محله خود می‌روید؟	قدم زدن	۸۱	۴۰/۹	۰/۸۱
۳	کدام قسمت از محله خود را بیشتر دوست دارید؟	پارک	۹۷	۴۹	۱/۵
۴	چه مسیری را در محله بیشتر طی می‌کنید؟	خانه به پارک	۴۶	۲۳/۲	۱/۵۵
۵	در محله خود با چه کسی بازی می‌کنید؟	خانواده	۴۵	۲۲/۷	۱/۳۹
۶	از کدام قسمت محله خود خاطره بیشتری دارید؟	کوچه	۵۵	۲۷/۸	۱/۵۴
۷	چه عواملی دوست داشتن شما نسبت به محله را به مخاطره می‌اندازد؟	امنیت	۶۶	۳۳/۳	۱/۳۷
۸	در محله خود از چه مکان‌های ترس دارید؟	فضاهای تاریک	۱۴۲	۷۱/۷	۱/۰۵

جدول ۶: مکان‌های خاطره‌انگیز و دوست‌داشتنی در میان کودکان محله بازارچه قصردشت. منبع: نگارندگان

اولویت	متغیر	فراوانی درصد	تصویر
۱	پارک	۲۹/۸	

	۲۶/۳	۵۲	امام زاده	۲
	۱۸/۲	۳۶	فرهنگ سرا	۳
	۸/۱	۱۶	فروشگاه وسط محله	۴
	۶/۶	۱۳	ورودی و فروشگاه ابتدای محله	۵
	۳	۶	کوچه باغی	۶
	۲/۵	۵	کوچه	۷
	۲	۴	فضای باز جلوی مسجد	۸
	۲	۴	خیابان	۹
	۱/۵	۳	اشتباه	
	۱۰۰	۱۹۸	جمع کل	

۸-۱- فرضیه اول

به نظر می‌رسد که بین جنسیت، وضعیت سکونت، سن و دوره تحصیلی شرکت کنندگان و دلبستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت تفاوت وجود دارد. برای اثبات فرضیه فوق از آزمون T و واریانس یک طرفه استفاده شده است. نتایج آزمون T در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود، بین نظر دختران و پسران در مورد میزان تأثیر شاخص‌ها بر مؤثر بودن هر یک از شاخص‌ها بر دلبستگی به مکان در میان کودکان محله قصردشت تفاوت معناداری وجود ندارد ($p > /0.5$). همچنین بررسی‌ها نشان

می‌دهد که در شاخص دلبستگی عاطفی، پسران نسبت به دخترها، به میزان بیشتری این شاخص را بر کیفیت دلبستگی به مکان مؤثر می‌دانند. بنابراین در شاخص دلبستگی عاطفی، بین نظر پسران و دخترها تفاوت وجود دارد. بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که میزان دلبستگی به مکان در محله، در بین دختران ۳/۶۷ درصد بیشتر از پسران ۳/۵۳ درصد است. اگرچه این تفاوت می‌تواند علل مختلفی داشته باشد، ولی افزایش جمعیت و توسعه شهری بدون برنامه می‌تواند موجب افزایش آسیب‌های اجتماعی و انسانی شود، این گونه عوامل احساس ناامنی را در میان

احساس راحتی و آرامش در محله، ایجاد فضاهای بازی، ادغام کامل نشدن محله با محیط شهری به دلیل قدمت بافت محله و ماندگاری ساکنان اصیل و همینطور نداشتن دغدغه مسائل مالکیت و مستأجری برای کودکان، عواملی هستند که بر روی نظر بچه‌ها تأثیرگذار بوده است. نتایج آزمون واریانس یک‌طرفه در جدول شماره ۹، که بین شاخص‌های مؤثر دلبستگی به مکان در میان کودکان محله، از لحاظ سن و دوره تحصیلی تفاوت معناداری وجود ندارد ($p > / 0.5$).

دختران، که به لحاظ فیزیکی آسیب پذیرترند، بیشتر می‌نماید. همچنین جدول شماره ۸، نشان می‌دهد؛ بین شاخص‌های مؤثر دلبستگی به مکان در میان کودکان محله، از لحاظ وضعیت سکونت در بین پسرها و دخترها چه آن دسته صاحب‌خانه و چه آن دسته اجاره نشین، تفاوت معناداری وجود ندارد ($p > / 0.5$). همچنین بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که میزان دلبستگی به مکان در محله، بین دختران و پسران مالک ۳/۶۶ درصد و دختران و پسران مستاجر ۳/۵۸ درصد است. خوانایی محله برای کودکان و

جدول ۷: بررسی میزان تأثیر شاخص‌های دلبستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت شیراز به لحاظ جنسیت. منبع: نگارندگان

متغیر	جنس	میانگین	آماره T	درجه آزادی	سطح معناداری
دلبستگی به مکان در میان کودکان	پسر	۳/۵۳	۱/۹۷	۱۹۶	۰/۱۷۷
	دختر	۳/۶۷			
دلبستگی عاطفی	پسر	۳/۸۲	۰/۶۲	۱۹۶	۰/۰۱۸
	دختر	۳/۸۷			
جنسیت شاخص‌ها	پسر	۳/۵۷	-۱/۷۷	۱۹۶	۰/۱۴۶
	دختر	۳/۷۴			
تصویر ذهنی	پسر	۳/۳۶	۴/۹۷	۱۹۶	۰/۸۷۲
	دختر	۴/۰۰			
حس مکان	پسر	۳/۰۹	۲/۵۰	۱۹۶	۰/۱۶۱
	دختر	۳/۲۵			

جدول ۸: بررسی میزان تأثیر شاخص‌های دلبستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت شیراز به لحاظ وضعیت سکونت. منبع: نگارندگان

متغیر	وضعیت	میانگین	آماره T	درجه آزادی	سطح معناداری
دلبستگی به مکان در میان کودکان	مالک	۳/۶۶	۰/۰۹۶	۱۹۴	۰/۴۳۴
	مستأجر	۳/۵۸			
دلبستگی عاطفی	مالک	۳/۸۵	-۰/۰۷۰	۱۹۴	۰/۵۰۴
	مستأجر	۳/۸۴			
سکونت شاخص‌ها	مالک	۳/۶۸	-۰/۲۲۹	۱۹۴	۰/۶۳۲
	مستأجر	۳/۶۶			
تصویر ذهنی	مالک	۳/۷۰	-۰/۱۱۴	۱۹۴	۰/۸۴۸
	مستأجر	۳/۶۰			
حس مکان	مالک	۳/۱۹	۰/۷۱۴	۱۹۴	۰/۸۱۱
	مستأجر	۳/۱۵			

جدول ۹: بررسی میزان تأثیر شاخص‌های دلبستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت شیراز به لحاظ سن و مقطع تحصیلی. منبع: نگارندگان

متغیر	سن و دوره تحصیلی	درجه آزادی		آماره F	سطح معناداری
		df ₁	df ₂		
دلبستگی به مکان در میان کودکان	سن و دوره تحصیلی	۴	۱۹۴	۱/۵۵۲	۰/۱۸۹
شاخص‌ها	دلبستگی عاطفی	۴	۱۹۴	۱/۸۰۹	۰/۱۲۹

هویت مکان	۱/۷۱۳	۱۹۴	۴	۰/۱۴۹
تصویر ذهنی	۰/۷۵۶	۱۹۴	۴	۰/۵۵۵
حس مکان	۱/۳۹۱	۱۹۴	۴	۰/۲۳۹

۸-۲- فرضیه دوم

خیلی زیاد، ۱۹/۵ درصد (۳۹ نفر) زیاد، ۱۱/۵ درصد (۲۳ نفر) متوسط، ۱۰ درصد (۲۰ نفر) کم و ۱۷ درصد (۳۴ نفر) میزان دل‌بستگی به مکان را خیلی کم بیان داشته‌اند. همچنین در جدول ۱۱، با بررسی آزمون فریدمن، دل‌بستگی عاطفی کودکان به محله خود با بالاترین میانگین رتبه، تأثیرگذارترین شاخص را از سایر شاخص‌های دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت شیراز را دارد و شاخص‌های هویت مکان، تصویر ذهنی و حس مکان به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

به نظر می‌رسد که مؤلفه‌های دل‌بستگی در ارتقای سطح دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت مؤثر است. نتایج آزمون T تک نمونه‌ای در جدول شماره ۱۰ نشان می‌دهد، که میانگین دل‌بستگی به مکان برابر با ۳/۶۱ می‌باشد. بنابراین این عدد از میانگین آماری ۳ بزرگتر است و این تفاوت در سطح یک درصد معنادار شد و می‌توان با ۹۹ درصد اطمینان نتیجه گرفت که میزان شاخص‌های دل‌بستگی به مکان بالاتر از حد متوسط است. طبق نتایج بدست آمده از پرسش‌نامه به‌طور میانگین ۴۱ درصد (۸۲) نفر از شرکت‌کنندگان میزان دل‌بستگی به مکان را

جدول ۱۰: میانگین دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت شیراز. منبع: نگارندگان.

متغیر	مقدار t	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان		ارزیابی
				حد پایین	حد بالا	
دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله قصردشت شیراز	۱۲۰/۸۷	۰/۰۰۰	۳/۶۱	۳/۵۳	۳/۶۸	بالاتر از حد متوسط

جدول ۱۱: اولویت‌بندی شاخص‌های دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت شیراز. منبع: نگارندگان.

متغیرها	میانگین رتبه	اولویت	آماره خی دو	درجه آزادی	سطح معناداری
دل‌بستگی عاطفی	۳/۱۲	۱	۱۲۹/۳۲۶	۳	۰/۰۰
هویت مکان	۲/۶۴	۲			
تصویر ذهنی	۲/۵۷	۳			
حس مکان	۱/۶۸	۴			

۸-۳- فرضیه سوم

شاخص‌ها می‌تواند باعث افزایش در میزان دل‌بستگی به مکان در میان کودکان را تقویت نمود. همچنین با افزایش شاخص دل‌بستگی عاطفی شاخص‌های هویت مکان و حس مکان نیز افزایش یافته و با کاهش آن شاخص‌های بیان شده هم کاهش می‌یابند. بنابراین بین شاخص دل‌بستگی عاطفی با هویت مکان و حس مکان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. اما رابطه‌ی با شاخص تصویر ذهنی وجود ندارد. همین‌طور بین شاخص‌های هویت مکان با تصویر ذهنی

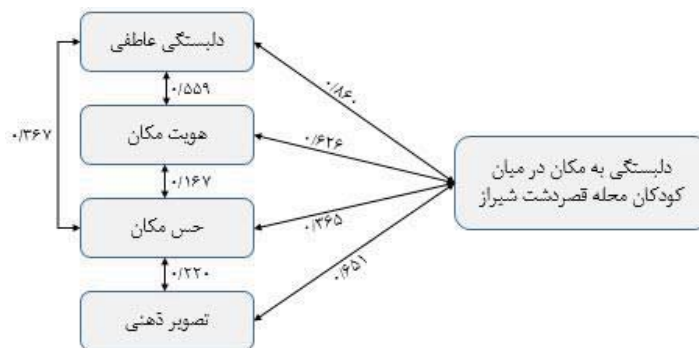
به نظر می‌رسد که بین دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت و متغیرهای حس مکان، هویت مکان، دل‌بستگی عاطفی و تصورات ذهنی کودکان رابطه معناداری وجود ندارد. برای اثبات فرضیه فوق از آزمون پیرسون استفاده شده است. جدول شماره ۱۲ نشان می‌دهد، که ارتباط معناداری بین دل‌بستگی به مکان، حس مکان، تصویر ذهنی و هویت به مکان در شرکت‌کنندگان وجود دارد ($p < 0.05$). بنابراین با افزایش کیفیت در

مشاهده می‌شود، بین شاخص تصویر ذهنی و حس مکان رابطه مثبت و معنادار وجود دارد و با افزایش تصویر ذهنی، کیفیت شاخص حس مکان افزایش یافته و برعکس آن نیز صدق می‌کند.

رابطه‌ی وجود ندارد. ولی با شاخص حس مکان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. با افزایش شاخص هویت مکان کیفیت شاخص حس مکان افزایش و با کاهش آن کیفیت شاخص حس مکان دچار افت خواهد شد. در جدول فوق

جدول ۱۲: ماتریس همبستگی متغیرهای مستقل با دل‌بستگی به مکان در میان کودکان. منبع: نگارندگان.

متغیرها	دل‌بستگی به مکان در میان کودکان	دل‌بستگی عاطفی	هویت مکان	تصویر ذهنی	حس مکان
دل‌بستگی به مکان در میان کودکان	-				
دل‌بستگی عاطفی	r sig	-			
هویت مکان	r sig	r sig	-		
تصویر ذهنی	r sig	r sig	r sig	-	
حس مکان	r sig	r sig	r sig	r sig	-

نمودار ۱. الگویابی ساختاری دل‌بستگی به مکان در میان کودکان بر اساس داده‌های نرم‌افزار آموس. منبع: نگارندگان

۹- نتیجه‌گیری

منفی مانند موارد بیان شده روبرو است؛ پارامترهای مثبتی همچون، پارک محله به دلیل داشتن فاکتورهای مثبت بیان شده، امامزاده محله، که بخاطر امن بودن محیط‌های همجواری برای بازی و فرهنگسرای محله‌ی با تشکیل کلاس‌ها و برنامه‌های ورزشی و فرهنگی توانسته با استقبال مخاطبان کودک محله خود مواجه شود، (کودکانی که با افتخار از فرهنگسرای محله خودشان صحبت می‌کنند) حس دل‌بستگی را افزایش داده‌اند و برعکس پارامترهای منفی مانند؛ ضعف فرهنگسرا در نداشتن فضای بیرونی و درگیرکننده جهت تعاملات اجتماعی قوی‌تر و فضاهای فاقد امنیت و تاریک مهم‌ترین عامل‌ها برای عدم دل‌بستگی به مکان خواهند شد. میزان دل‌بستگی به مکان در میان کودکان محله بازارچه قصردشت شیراز در میان شرکت‌کنندگان، از حد متوسط بالاتر است ولی در حد

برای کودکان نقاط قوت این تحقیق شامل استفاده از روشی است که به کودکان اجازه می‌دهد که به تعریف مکان مهم و تردد به این مکان‌ها در محله خویش بپردازند. با توجه به پرسش‌نامه، مصاحبه و مشاهدات میدانی باید بیان کرد، که پیوند بین کودکان و محیط زندگی می‌تواند به ایجاد دل‌بستگی بیشتر و منسجم‌تر به مکان در محله منجر گردد. این پیوند در کودکان جدی‌تر دنبال می‌شود، همانگونه که کودکان به دور از دغدغه‌های شهری و مناسب‌های بزرگ‌ترها به محله خود می‌اندیشند و با نگاهی به شرایط محیطی محله بازارچه قصردشت می‌توان گفت که این محله برای کودکان به عنوان یک کانون اصلی تعاملات اجتماعی و رفتاری شناخته شده است. پژوهش نشان می‌دهد که محله بازارچه قصردشت با پارامترهای مثبت و

بیشتر در میان کودکان این محله پرداخته می‌شود،

۱. داشتن فضاهای بازی و پارکی به مراتب بهتر و امکانات
- بیشتر برای کودکان ۲. توجه به شاخص‌های تصویر ذهنی،
- هویت، دل‌بستگی عاطفی در سطح محله ۳. امکانات رفاهی
- بیشتر موجب ماندگاری قشر اصیل و قدیمی محل شده که
- خود موجب افزایش دل‌بستگی به محله خواهد شد ۴. حفظ
- باغ‌ها و بناهای قدیمی محله ۵. فضای مناسب جهت
- تعاملات بیشتر کودکان جهت کارهای مشارکتی ۶. از بین
- بردن فضاهای، که از نور کافی و مطلوب بهره نمی‌برند و
- همچنین بهبود دسترسی محله.

در تحقیق آینده امیدواریم درک کودک از محیط به عنوان شاخص بین محیط ارزیابی هدفمند و استفاده کودک از محیط، فعالیت فیزیکی و حمل و نقل فعال و جابه جایی مستقل در محیط بررسی شود. کمک گرفتن از والدین جهت ارتباط عمیق‌تر و دوستانه‌تر با کودکان در تحقیق مفید است، چون قابلیت جابه جایی کودکان توسط والدین، محیط اجتماعی و ارزشهای اجتماعی و جامعه تعیین می‌شود.

بالایی قرار ندارد. کودکان حاضر در این پژوهش از قابلیت‌های محله خود لذت می‌برند و جنسیت، سن، دوره تحصیلی و نوع سکونت رابطه معناداری با متغیر دل‌بستگی کودکان به مکان محله خویش را ندارند. دخترها کمی بیش از پسرها احساس دل‌بستگی به محله خویش را دارند و یکی از عوامل اصلی آن امنیت دختران در این محله و احساس خودی بودن در محله بازارچه قصردشت است. بنابراین در طراحی فضاهای محله با بکارگرفتن و استفاده از تکنیک‌ها و اصول شهری در کنار ملاحظات رفتاری کودکان و همچنین نوع برخورد این قشر با محیط اطرافشان از آن بهره جست. ولی چنانچه به مقوله رفتار کودکان با محیط اطرافشان در محله توجه نشود و سلیقه‌های شهری جایگزین گردد با کاهش شاخص‌های دل‌بستگی به مکان در محله مواجهه خواهیم شد که موجب بروز مشکل‌های متعددی برای محله و بویژه کودکان می‌شود. بر عکس اگر بتوان، در راستای ارتقای شاخص‌ها حرکت کرد موجب جذابیت و استقبال کودکان قرار خواهد گرفت. با توجه به اهمیت دل‌بستگی به مکان در میان کودکان به ارائه پیشنهادها جهت دل‌بستگی

پی‌نوشت

1. Miyoun Lim, Angela Calabrese Barton
2. Journal of Environmental Psychology
3. Anna Broberg, Samuli Salminen, Marketta Kytta
4. Applied Geography
5. Heli Villanen, Eva Alerby
6. Mark Holton
7. Geoforum

۸. در این راهبرد، استفاده از تلفیق روش‌های کمی و کیفی مدنظر است به طوری که محقق با توجه به موضوع تحقیق، تلاش می‌کند به بهترین نحو از نقاط قوت هر دو نوع رویکرد استفاده کند.

9. Sense of Place
10. Robert Hay
11. Woonerf

فهرست منابع:

- چرخیان، مریم؛ دانشپور، سیدعبدالهادی و سپهری‌مقدم منصور (۱۳۸۸). تبیین مدل دل‌بستگی به مکان و بررسی عناصر و ابعاد مختلف آن، نشریه هنرهای زیبا، (۳۸)، صص. ۳۷-۴۸.
- فلاحت، محمد صادق (۱۳۸۵). مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن، نشریه هنرهای زیبا، (۲۶)، صص. ۵۷-۶۶.
- مظلومی، سید مازیار (۱۳۸۹). تأثیرپذیری ابعاد حس مکان از ادراکات ذهنی در محله‌های مسکونی شهری، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، (۳)، صص. ۱۳۱-۱۵۰.
- صادقی فرشته، رویا؛ دانشگر مقدم، گلرخ و دژدار، امید (۱۳۹۱). بررسی رابطه طرح کالبدی در مجتمع‌های مسکونی و حس دل‌بستگی به مکان در بین ساکنین، مدیریت شهری، (۳۰)، صص. ۲۵۳-۲۶۴.
- بهزادفر، مصطفی؛ فرهنگ، مظفر؛ فیضی، محسن و اسدپور، علی (۱۳۹۴). گونه‌شناسی مدل‌ها و بررسی تطبیقی روش‌های ثبت تصاویر ذهنی و نقشه‌های شناختی از محیط، باغ نظر، (۳۳)، صص. ۱۳-۲۲.
- قره بگلو، مینا؛ عینی‌فر، علیرضا و ایزدی، عباسعلی (۱۳۹۲). ارتقای تعامل کودک با مکان در فضای باز مجتمع‌های مسکونی، هنرهای زیبا، (۲)، صص. ۸۲-۶۹.
- پرتوی، پروین (۱۳۸۷). پدیدارشناسی مکان. تهران: فرهنگسرای هنر جمهوری اسلامی ایران.
- نوربرگ-شولتس، کریستیان (۱۳۸۸). روح مکان: به سوی پدیدارشناسی معماری، مترجم: محمدرضا شیرازی، تهران: رخداندو.
- چینی، رعنا سادات (۱۳۸۷). تصویرهای ذهنی و مفهوم مکان. هنرهای زیبا، (۳۵)، صص. ۳۹-۵۰.

- Taylor R.B., (1996). Neighborhood Responses to Disorder and Local Attachment: The Systemicmodel of Attachment, Social Disorganization, and Neighborhood Use Value, *Sociological Forum*, Vol. 11, No. 1, pp. 41-74.
- Brown B.B. & Perkins D.D., (1992). Disruptions in Place Attachment. In I. Altman, S. M. Low (Eds.), *Human Behavior and Environments: Advances in Theory and Research. Place Attachment*, New York: Plenum Press, Vol. 12, pp. 279-304.
- Hay R., (1998). Sense of Place in Developmental Context, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 18, No. 1, pp. 5-29.
- Jorgensen B.S. & Stedman R.C., (2006). A Comparative Analysis of Predictors of Sense of Place Dimensions: Attachment to, Dependence on, and Identification with Lakeshore Properties, *Journal of Environmental Management*, Vol. 79, pp. 316-327.
- Driskell D., (2002). *Creating Better Cities with Children and Youth a Manual for Participation*, UNESCO Publishing, Management of Social Transformations, Earthscan, London.
- Morgan P., (2010). Toward a Developmental Theory of Place Attachment, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 30, pp. 11-22.
- Scannell L. & Gifford R., (2010). Defining Place Attachment: A Tripartite Organizing Framework, *Journal of Psychology*, Vol. 30, pp. 1-10.
- Scannell L. & Gifford R., (2010). The Relations between Natural and Civic Place Attachment and Pro-Environmental Behavior, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 30, pp. 3, pp. 297-289.
- Low S.M. & Altman I., (1992). Place Attachment: A Conceptual Inquiry. In I. Altman, S. M. Low (Eds.), *Human Behavior and Environments: Advances in Theory and Research, Place Attachment*, New York, Plenum Press, Vol. 12, pp. 1-12.
- Cameron J., (2008). Some Implications of Maples, Place and Experience for Place Ethics and Education, *Environmental & Architectural Phenomenology*, No. 1, Winter.
- Edward R., (2008). Disclosing the Ontological Depth of Place: Heidegger's Topology by Jeff Maplas, *Environmental & Architectural Phenomenology*, Vol. 19, No. 1, pp. 1-15.
- Stefanovic I.L., (2004). Speaking of Place: In Dialogue with Maplas, *Environmental & Architectural Phenomenology*, No. 2, Spring.
- Holton M., (2015). Adapting Relationship with Place: Investigating the Evolving Place Attachment and 'Sense of Place' of UK Higher Education Students During a Period of Intense Transition, *Geoforum*, Vol. 59, pp. 21-29.
- Lim M. & Barton A.C., (2010). Exploring Insideness in Urban Children's Sense of Place, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 30, pp. 328-337.
- Villanen H. & Alerby E., (2013). The Sense of Place – Voices from a Schoolyard. *Education in the North*, Vol. 20 (Special Issue), pp. 26-38.
- Broberg A., Salminen S. & Kytta M., (2013). Physical Environmental Characteristics Promoting Independent and Active Transport to Children's Meaningful Places, *Journal of Applied Geography*, Vol. 38, pp. 43-52.
- <http://www.mapio.net/o/5502524> [access date: 11/07/2015].